

Decs – Ete középkori mezőváros kutatása II.

2004-2007

A középkori Ete mezőváros a Tolna megyei Sárközben, Decs község határában, a Bába árteréből 1-5 m-rel kiemelkedő, hosszan elnyúló dombháton található, a belterülettől Ny-ra kb. 3 km-re. Jelenleg ismert kiterjedése mintegy 700 x 300-500 m.

Első említése 1398-ból származik: ekkor Deccsel együtt a váci káptalan birtoka. Szent Lélek tiszteletére szentelt temploma már a pápai tizedjegyzékben is szerepel. Ete a török korban, 1565-ben oppidum, vásártartási joggal. Házainak száma az 1557. évi defter szerint 155, 1566-ban 112, 1572-ben 192.

Ete 1619-1629 között pusztult el: 1619-ben még felszólítják lakosait, hogy fizessék meg tartozásaikat, 1629-ben azonban már ezt írják róla: „Jó város volt, most, népében ami vagyon, Deczön lakik.” (Holub József: Ete város története. In: Történeti Statisztikai Közlemények II. évf. (1958) 3-4. sz.)

A kutatás előzményei

A mezőváros különböző pontjain 1933-ban és 1935-ben Csalog József, 1967-ben pedig Mészáros Gyula végzett feltárást. 1986-ban a települést átszelő betonút építésénél leletmentést végzett Gaál Attila és Szabó Géza.

Csalog József feltárta a templom részletét, 26 sírt, egy földbemélyített és egy felmenő falú, kéthelyiséges házat, két edényégető kemencét, valamint több házrészletet és gödröt. Az 1986. évi leletmentésnél a templom körüli fal részleteit dokumentálták.

Miklós Zsuzsa 1992-ben, a Tolna megyei földvárakkal kapcsolatos légifelderítések során vette észre, hogy bizonyos magasságból a szántásban jól látszik a mezőváros településszerkezete, az utcák, házak foltja. A légi fotózást azóta folyamatosan végzi. 1992-1996 között több alkalommal végzett itt terepbejárást is.

1996-ban az előzményeket figyelembe véve indítottunk komplex régészeti kutatást a mezőváros területén.

1996-ban – a Nemzeti Kulturális Alap, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, valamint a Wosinsky Mór Múzeum anyagi támogatásával – szondázó, rétegtisztázó

ásatást végeztünk a lelőhelyen. A légi fotók alapján kijelölt kutatóárkokban 5 lakóház részleteit, 3 sütőkemencét és számos hulladékgödört tártunk fel. Az objektumokból nagy mennyiségű, igen gazdag leletanyag került felszínre. A nagyrészt 15-16. századi leletek pontosabb keltezését elősegítik a gödrökből, járószintekről származó pénzek.

1997. áprilisában - a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, és a Wosinsky Mór Múzeum anyagi támogatásával - elkezdtük a mezőváros területének részletes szintvonalas felmérését és az intenzív terepbejárást. November-decemberben a mezőváros templomát és temetőjének részeit tártuk fel, szintén a MKM és a WMMM támogatásával.

Az 1998-2001 közötti időszakra elnyertük az OTKA támogatását, (T025385) melynek segítségével az addigi kutatási időszak során megkezdett munkákat tudtuk folytatni, további jelentős eredményekkel.

Az 1997-ben elkezdett intenzív terepbejárást a mezőgazdasági munkák és a mostoha időjárás miatt csak 1999-ben tudtuk folytatni, és 2000 márciusában és augusztusában fejeztük be. Összesen 416 db 20 x 20 m-es négyzetet jártunk be.

Az előző kutatási periódus során feltártunk egy „légi fotós foltot”, amely a főutca D-i oldalán helyezkedik el. Az 1998-ban leletmentésként induló feltárás eredményeként kibontakozott egy fazekasműhely és közvetlen környéke. Az árokkal övezett területen 9 ház, ill. házrészlet (7-15. ház) mutatkozott. Megtaláltuk a fazekasműhely raktárát (7. ház), ahol mintegy 80 db, hármas sorokban egymás mellé fektetett 16. századi nagyméretű korsó hevert, mellettük, alattuk pedig igen nagy mennyiségű 15-16. századi edény- és kályhaszem töredék töltötte be a helyiséget.

A raktárhelyiség közelében helyezkedik el a 10. ház, amely feltehetően műhely lehetett. A házak közelében több, a fazekastevékenységgel kapcsolatba hozható gödört, ill. egyéb objektumot is feltártunk. A 10. háztól délre húzódó területen újabb nagyméretű ház, pincével (13. ház) számos gödör, kemence került elő.

A 2004-2007. közötti időszakban – terv szerint – végzett munkák

Restauráltatás

A fazekasház és környéke hatalmas mennyiségű leletanyagának feldolgozásra való előkészítése volt jelen pályázat egyik fő célkitűzése, hiszen ennek eredményessége előfeltétele a tervezett tárgy- és a majdani település monográfiáknak.

Az MTA Régészeti Intézetében végeztük el a kerámia és fémanyag restaurálását. (7., 9., 10., 13. házak, 43., 54., 69., 74. gödrök anyaga, különböző sütőkemencék felületének kerámialeletei az ásatások és az intenzív terepbejárás fémei.) Az Intézetben ezáltal folytatódott a már korábban elkezdett munka.

A kályhacsempe leletanyag feldolgozása során nyilvánvalóvá vált, hogy az összes 16-17. századi csempeanyag egységes átvizsgálására is szükség van, ezért ezt is elvégeztük, amely újabb értelmezési lehetőségeket tett lehetővé.

Fotóztatás

A restaurálás után az MTA Régészeti Intézetében végezték a kerámia és fémtárgyak fotózását, valamint ezeknek digitális korrigálását.

A kályhacsempeanyag fotózását is elvégeztük. A 16. század 2. felének, 17. század első harmadára keltezett anyag táblába rendezése, rajzokkal való összeszerkesztése elkészült.

Rajzoltatás

Igen fontos feladat volt a leletanyag további rajzoltatása. Folytattuk a 7. ház betöltéséből előkerült edények rajzoltatását. Elkészült a 43., 54., 69., 72. gödör, 10., 13. ház, a 7. kemence leleteinek rajza. Sor került kályhacsempe metszetek rajzolására is.

A rajzok beszkenyelésre kerültek, az egyes tárgytypusokhoz kapcsolódó digitális átdolgozás a következő feladat.

Tárgytypusok feldolgozása

A leltározás során meghatározásra kerültek a szokásos késő középkori tárgytypusok, de elkülöníthettünk ritka, különleges típusokat is. (Lábas, kuglófsütő, persely, gyertyatartó, figurális díszű kályhaormok, kúpcserép stb.)

A különböző kutatási fázisokból előkerült leletanyag elemzése során szétválasztásra került a szemes- és csempekályhák anyaga. A csempeanyagban eddig 7 csoportot különítettünk el. A 7 csoportból az V-VII. csoportú, a XVI. század második felére, a XVII. század elejére datálható leletek teljes feldolgozása készült el.

Az V-VII. csoportba sorolt 481 db kályhacsempe töredék teljes feldolgozása megtörtént. Lap-, párkány-, oromcsempe típusokat különítettünk el. Az ebbe a csoportba sorolt tárgyak táblaszintű feldolgozása is elkészült, digitális formában. (Rajzok, fotók)

A reneszánsz csempekályhák csempetípusainak részletes feldolgozása, elemzése lehetővé tette két kályha rajzi rekonstrukcióját is. (Színes mázas, valamint grafitbevonatos kályha)

A 16. század második felére, 17. század első harmadára keltezhető, a veretmintás csempék csoportjába tartozó leletek minden valószínűség szerint egyrészt salzburgi kályhásműhelyekből származhatnak, másrészt pedig azok nyomán készült helyi másolatok, egyes esetekben továbbfejlesztett variációk. Erre számos apró részlet utal. A helyi készítést a különböző kutatási fázisokból származó kályhacsempe negatívok is bizonyítják.

Az elterjedési térképekhez szükséges térinformatikai munkát a Meridián Mérnöki Kft. jórészt támogatásként végezte, ill. az egyéb tárgytypusok esetében a továbbiakban is végzi.

Az ebbe a csoportba sorolt csempék vizsgálata, térinformatikai elemzése közelebb vitt bennünket a korábbi időszakok ásatási helyszíneinek beazonosításához. Ez igen fontos számunkra a korábbi Csalog József féle ásatás során előkerült edényégető kemencék azonosításához, egy majdani hitelesítő ásatás helyének kijelöléséhez.

A leletek digitális nyilvántartása

A kezdetektől törekedtünk arra, hogy olyan módon tartsuk nyilván a leleteinket, illetve az egyéb információkat (objektumokra, egyéb megfigyelések), hogy könnyen kezelhetőek, rendszerezhetőek legyenek. Ennek érdekében az ezen a lelőhelyen előkerült tárgyak (minden típus és fajta) adatait is rögzítettük számítógépes

adatbázisba. Ezt a rendszert folyamatosan tartjuk karban. Folyamatosan fejlesztünk a feldolgozás kapcsán felmerülő újabb igényeknek megfelelően. (A cél az, hogy megfeleljen a múzeumi, hivatalos nyilvántartás szabályainak, valamint tartalmazza mindazt, amire a feldolgozások, elemzések során szükség van.)

Az eddig beletárolt tárgyak feltöltésével naprakészek vagyunk. (Ez ezidáig mintegy 6500 tárgyat jelent.)

A fentiekben említett kályhacsempék pontos elemzését egyebek mellett a számítógépes adatbázisba rendezett adataik tették lehetővé. A megfelelően kialakított, feltöltött, az újabb szükségleteknek megfelelően átalakított, karbantartott adatbázis képezi alapját az elemzésekhez szükséges térinformatikai rendszerünknek is.

Fém tárgyak

A 2006. évi intenzív terepbejáráson talált leletek kivételével – az MTA Régészeti Intézetében – befejeződött a fém tárgyak restaurálása. A vasak többnyire igen rossz állapotúak, a bronzok viszont általában jó megtartásúak.

A fémek leltározása, digitális fotóztatása folyamatosan történik. Az elmúlt pályázati ciklusban mintegy 700 db tárgyat leltároztunk, fotóztattunk. Elkészült, és az Acta ArcHung-ban megjelent a 1999. évi feltáráson talált vasdepot feldolgozása. A többi tárgy részletes elemzése a leltározás, fotóztatás befejezése után történhet meg. 20 tárgy anyagvizsgálata történt meg, ennek elemzése folyamatban van.

Légi fotózás – településszerkezeti elemzés

Az elmúlt pályázati időszakban folytatódott a település légi fotózása, különböző időjárási és megfigyelési körülmények között. Az intenzív talajművelés miatt sajnos rohamosan pusztul a település: pl. jól látható, hogy a tulajdonosok az utóbbi néhány évben talajlazítózást is végeztek, annak ellenére, hogy védett a lelőhely. A mintegy 80 cm mélységig lenyúló kések szétszabdálják az objektumokat, ezáltal a házak, házcsoportok faltjai „farkasfogasak” lettek.

Folyamatosan készül az eddigi légi fényképek elemzése, a házak, házcsoportok valós helyének meghatározása. Ebben a munkában komoly segítséget jelent a GPS

használata, valamint az, hogy a fotók egy része kihelyezett illesztőpontokkal készült. Az egykori házak számának közelítő meghatározásában fel tudjuk használni az eddigi ásatási tapasztalatokat is. A tanulmány nagyrészt elkészült, a házak, rajzok véglegesítéséhez számítógépes grafikus segítsége is szükséges.

Történeti kutatások

Holub József végezte el Csalog József kérésére az Ete mezőváros történetére vonatkozó történeti adatok összegyűjtését, és írta meg a történetét. A pályázat keretében egy történész kutatót bízunk meg azzal, hogy az 1958 (Holub cikkének megjelenése óta) előkerült történeti anyagot vizsgálja át újabb források esetleges felbukkanása érdekében. Ete elhelyezkedése, és a korszakban bekövetkezett iratanyag pusztulása miatt jelentős új adatot nem sikerült találni.

Összefoglalás

A pályázat időszak sokrétű munkájával, a restaurálások befejezésével, a leltározások előrehaladtával, a rajzoltatások, fotóztatások eredményeivel, az egyes típusok rendezésével igen jelentős előrehaladást tettünk a mezőváros eddigi kutatásának monográfia szintű közléséhez. Ehhez a már eddig megjelent résztanulmányok, a kéziratban lévő részek, és az előkészületben lévő anyagrészek fontos lépéseket jelentenek.

A munka befejezését a kutatás összetettsége, az anyag mennyisége miatt nem fogjuk tudni újabb támogatás nélkül befejezni.

Az OTKA eddigi támogatásáért ezúton is köszönetünket fejezzük ki.